

Prancūzijos civilinis (Napoleono) kodeksas* ir jo galiojimas Lietuvoje

Antanas Šenavičius

Kauno technologijos universitetas
K. Donelaičio g. 20, LT-44239 Kaunas

crossref <http://dx.doi.org/10.5755/j01.ppa.13.3.8387>

Anotacija. 1804 m. Civilinis (Napoleono) kodeksas sudaro ne tik Prancūzijos civilinės teisės branduolį, bet kartu yra ir didysis romanų teisės šeimos privatinės teisės kodifikacijos pavyzdys. 2014 m. kovo mėnesį sukako 210 metų nuo Kodekso priėmimo. Kitų metų gegužės mėnesį bus minimos 206-osios Kodekso įsigaliojimo Pietų Lietuvoje (Suvalkijoje) metinės. Kodeksas yra vertinamas kaip Prancūzijos revoliucijos dvasios kūrinys, kuris iš esmės pašalino feodalinės praeities teisinius santykius ir jų vietoje įtvirtino nuosavybės, sutarčių sudarymo laisvės, šeimos ir šeimyninio paveldėjimo vertybes. Į Kodeksą buvo išmintingai įtraukti ir visos ilgos istorinės raidos rezultatai; Kodeksas yra vykęs tradicinių ir pasitvirtinusių teisės institutų sujungimas. Europos šalys įvairiu mastu patyrė Kodekso įtaką. Jis paveikė beveik visas XIX a. civilinės teisės kodifikacijas Europoje, jį priėmė daugelis Lotynų Amerikos šalių. Dėl Napoleono užkariavimų nuo 1808 m. Kodeksas buvo įvestas pietinėje Lietuvoje (Užnemunėje) ir galiojo čia iki 1940 m. vasaros pabaigos.

Raktažodžiai: civilinė teisė, Prancūzijos civilinis (Napoleono) kodeksas, teisės recepcija ir novelizavimas, Lenkijos karalystė, Varšuvos kunigaikštystė.

Keywords: Civil Law, the France Civil (Napoleonic) Code, Reception of Law and Novelisation, Kingdom of Poland, the Duchy of Warsaw.

Įvadas

XVIII a. pabaigoje Prancūzija neturėjo vieningos nacionalinės teisės, nebuvo įveikusi viduramžių teisės partikuliarizmo. Galingas prancūzų revoliucijos impulsas ir Napoleono Bonaparto autoritetas bei ryžtas unifikuotos Prancūzijos civilinės teisės idėją pavertė realybe. 1804 m. įsigaliojęs Civilinis kodeksas savo intelektine reikšme ir istorine paplitimo galia yra svarbiausias tarp didžiųjų XIX a. pradžios Vidurio ir

* Žymus Lietuvos teisės istorikas A. Janulaitis (1870–1954) vadino teisyne.

Vakarų Europos kodifikacijų. 2014 m. kovo mėnesį sukako 210 metų nuo Kodekso priėmimo, kitų metų gegužės mėnesį bus minimos 206-osios Kodekso įsigaliojimo Pietų Lietuvoje (Suvalkijoje) metinės. Atsižvelgiant į tai, straipsnyje analizuojamos Prancūzijos civilinio kodekso priėmimo aplinkybės, aptariamos jo pagrindinės reglamentavimo sritys ir identifikuojamos Kodekso galiojimo Pietų Lietuvoje (Suvalkijoje) 1808–1940 m. problemos. Atliekant tyrimą, buvo taikytas loginis, sisteminis, sintezės metodai. Loginis metodas taikytas pagrįstai apibendrinant surinktus faktus, formuluojant apibendrinimus ir tyrimo išvadas. Taikant sintezės metodą, vertinama, kokią įtaką Kodeksas darė tuometinei Lietuvos viešajai politikai. Taikant sisteminės analizės metodą, buvo įvertinti pagrindiniai galiojusio Kodekso požymiai.

Civilinio kodekso sukūrimas

Prancūzija, turėdama vientisą teritoriją, iki XVIII a. pabaigos neturėjo bendros nacionalinės teisės, nebuvo įveikusi viduramžių teisės partikuliarizmo. Šalies šiaurėje ir pietuose galiojo skirtingi teisės šaltiniai – paprotinė ir romėnų teisė. Teisė buvo labai sudėtinga, įvairi ir nepastovi. Galiojusi teisinė sistema trukdė socialinėms ir politinėms permainoms. Didžiosios Prancūzijos revoliucijos metais (1789–1794) buvo suformuluoti naujosios teisės principai, išleista beveik 15 tūkstančių teisės aktų, kurie įtvirtino laisvą nuosavybę, prekybos ir verslo laisvę, apribojo kanonų teisės vaidmenį reguliuojant santuokos ir šeimos santykius. Revoliucija įvedė skirstymą į viešąją ir privatinę, o šias – į teisės šakas (savarankiškas sritis): civilinę teisę, baudžiamąją, administracinę ir t. t. Kaip pažymi E. Jarašiūnas „<...>, bet koks šiuolaikinių tautų politinio karkaso pamatas yra prancūzų revoliucijos dokumentai, mintys, drama“ [5, p. 22]. Tačiau atskiri teisės aktai, išleisti revoliucijos metais, nesukūrė vieningos teisinės sistemos, būtinos sėkmingai visuomeninių santykių raidai. Todėl vienu svarbiausių revoliucijos reikalavimų buvo unifikotos, susistemintos teisės įvedimas.

Po 1799 m. Briumerio 18-osios (lapkričio mėn. 9 d.) perversmo, kai į valdžią atėjo Didžiosios prancūzų revoliucijos bangos iškeltas generolas Napoleonas Bonapartas, jo išleistoje deklaracijoje apie naujos vyriausybės sudarymą buvo nurodyta, kad vienas svarbiausių ir artimiausių jos uždavinių bus sukurti civilinį kodeksą. Kodekso projektas buvo svarstytas 102 Valstybės tarybos posėdžiuose, iš kurių ne mažiau kaip 57 aktyviai dalyvavo pats Napoleonas. Čia pirmasis konsulas, profesionalus kariškis, ne tik išsakė svarbias dalykines pastabas, bet ir iš atminties cituodamas Justiniano Digestus savo romėnų teisės žiniomis stebino garsiuosius to meto Prancūzijos teisininkus [16, p. 89, 94–96; 32, p. 15]. Jis „posėdžiuose žvilgsnį nukreipdavo nuo juridinio taško į gyvenimą, žaibiškai suvokdavo abstrakčių normų svarbą, suktas diskusijas nutraukdavo vienu žodžiu, <...> pirmiausia reikalavo, jog įstatymų kalba būtų skaidri ir suprantama net jam, neteisinininkui“ [35, p. 83–84]. Keletas nuostatų, pavyzdžiui, dėl santuokos nutraukimo abiem sutuoktiniams sutinkant ir dėl įvaikinimo, priskirtinos Napoleonui [35, p. 84]. Tačiau tas dėmesys, kurį Napoleonas skyrė kodeksui, buvo susijęs net kiek su kodekso materialinių normų

turiniu, kiek su pačiu jo egzistavimo faktu. Jis norėjo būti žinomas kaip įstatymų leidėjas. Teikdamas kodeksui didžiulę svarbą, jis užtikrino jo parengimą ir priėmimą per nepaprastai trumpą laiką.

1803–1804 m. buvo išleisti 36 atskiri įstatymai, kurie buvo apibendrinti ir 1804 m. kovo 21 d. įstatymu įsigaliojo kaip Civilinis kodeksas [35, p. 83]. Civilinis kodeksas (*Code civil*), iš pradžių oficialiai vadintas Prancūzų civiliniu kodeksu (*Code civil des français*), 1807–1816 m. ir 1852–1870 m. taip pat oficialiai vadinosi Napoleono kodeksu (*Code Napoléon*) [16, p. 103–105, 108; 23, p. 41; 32, p. 51]. Jis laikomas pirmuoju šiuolaikiniu kodeksu. Kodekse įtvirtinti asmens laisvės, formalios piliečių lygybės, privačios nuosavybės neliečiamumo ir sutarčių laisvės principai, taip pat santuokos ir šeimos santykių sekuliarizacija, luomų panaikinimas, tikėjimo laisvė, skyrimas į valstybines pareigas pagal sugebėjimus, o ne dėl kilmės, galimybė laisvai pasirinkti profesiją. Kodekso 651, 1133, 1135 ir kituose straipsniuose [31, p. 277, 449, 451] buvo įtvirtinti tokie teisės principai (moralės kanonai): *lex retro non agit* (įstatymas atgal negalioja), *fraus omne corrumpit* (apgaulė sunaikina visus teisinius padarinius), *nemo contra factum proprium venire potest* (niekas negali ginčyti veiksmo, kurį atliko pats savo naudai, padarinių) ir daugelis kitų.

Pagrindinės civilinio kodekso reglamentavimo sritys

Kodekse teisės normų turinys buvo nuosekliai ir tiksliai išdėstytas, civiliniai teisiniai institutai aiškiai traktuojami, pateiktos glaustos, be painių detalių, formuluotės, teisės sąvokų ir terminų struktūra logiška. Kodeksą turėjo skaityti ir suprasti piliečiai. Dėl aiškių, turiningų ir sąmoningai glaustų teiginių jo stilius priminė JAV Konstituciją. Kodekso kūrėjai suprato, kad įstatymų leidėjas negali numatyti visų galimų pagrindinių principų įgyvendinimo atvejų. Jie pasirinko ne detalias nuostatas, bet bendrųjų normų lankstumą.

Pats Napoleonas, suvokdamas kodekso reikšmę, viename savo laiškų iš tremties vietos šv. Elenos saloje rašė: „Mano šlovė ne laimėti 40 mūšių – vienas pralaimėjimas prie Vaterlo ainių atmintyje užtemdys likusias pergales. Bet kas neišnyks, kas gyvuos per amžius, – tai mano civilinis kodeksas“ [16, p. 95; 32, p. 51, 81; 34, p. 9; 35, p. 84]. Nors Kodekse formaliai skelbė, kad romėnų teisė negalioja, pats buvo jos sistemos produktas. Kodekso sistemos struktūra – asmenys, daiktai, prievolės, iš esmės atitinka Gajaus, taip pat Justiniano institucijų struktūrą ir todėl vadinama institucine [11, p. 7–499; 22, p. 28–30].

Kodeksą sudarė 2281 straipsnis. Jo tekstas buvo suskirstytas į įvadinį titulą ir tris knygas (dalis), knygos – į titulus, titulai – į straipsnius. Kodekse nebuvo bendrosios dalies, o trumpame įvadiniame titule „Apie įstatymų skelbimą, įsigaliojimą ir keitimą apskritai“, kurį sudarė vos šešių straipsniai, išdėstyta Kodekso paskelbimo, įsigaliojimo ir taikymo tvarka. 1 straipsnyje buvo įtvirtinta nuostata, kad paskelbtas naujas įstatymas įsigalioja diferencijuotai – atsižvelgiant į buvimo vietą iki centro [16, p. 97]. 4 straipsnyje be apribojimų buvo nustatyta, kada dėl vengimo taikyti teisę teisėjas gali būti traukiamas atsakomybėn [35, p. 88–89].

Pirmoje knygoje „Apie asmenis“ buvo pateikta 11 titulų ir 515 straipsnių. Joje reglamentuota civilinių teisių naudojimas ir netekimas, civilinės būklės aktų registravimas, gyvenamoji vieta ir nežinia kur buvimas, santuokos sudarymas ir nutraukimas, tėvystė, įvaikinimas ir globa, tėvo (o ne tėvų) valdžia ir globa, nepilnamečių globa ir emancipacija, pilnamečių asmenų globa, teisėtai ir neteisėtai gimusių vaikų padėtis, negebėjimas atlikti civilinius veiksmus. Kodekse įtvirtintos civilinės teisės normos nelietė tik svetimšalių: užsieniečių teisinę padėtį reglamentavo tarptautinės sutartys ir specialūs teisės aktai. Civilinių teisių santykių subjektais pripažįstami tik fiziniai asmenys. Bet tai nereiškia, kad prancūzų teisė juridinių asmenų tada dar apskritai nežinojo. Kodeksas, nors ir pripažindamas įgimtas žmogaus teises, reglamentavo pilietinės (civilinės) mirties kaip kriminalinės bausmės institutą. Šio instituto turinį atskleidė 25 straipsnis, kuriame buvo įtvirtintas nuostata, jog nubaustasis civiline mirtimi netenka visų savo turinių teisių, o jo nuosavybė pereina įpėdiniams, tarsi jam mirus fizine mirtimi [20, p. 366].

Kodeksas įtvirtino vyro valdžios žmonai ir turtui principą. Ištekėjusi moteris tapo nelygiateisė. Moteris, esant civiliniams teisiniams santykiams, laikoma tarsi mažamete. Abipusis sutuoktinių sutikimas buvo būtina santuokos sudarymo sąlyga (146 str.). Sūnui, neturinčiam 25 metų, dukrai, neturinčiai 21 metų, ir norintiems tuoktis, reikėjo gauti tėvų sutikimą, o jų nuomonei skiriantis užteko tėvo sutikimo (148 str.). Santuoka nutrūkdavo vienam iš sutuoktinių mirus arba esant nubaustam civiline mirtimi, taip pat išsituokus (227 str.). Ištuoka buvo leidžiama esant abipusiam nesutikimui tęsti santuokinį gyvenimą, net nereikalaujant nurodyti šio nesutikimo priežasties. Ištuoka taip pat buvo leidžiama dėl vieno iš sutuoktinių piktnaudžiavimo, grubaus elgesio, įžeidinėjimų. Kodeksas vyrui ir žmonai kėlė skirtingus reikalavimus ištuokai dėl vieno iš sutuoktinių svetimavimo: vyras ištuokos galėjo reikalauti visais žmonos santuokinės neištikimybės atvejais, o žmona – tik vyrui bendrame name laikant sugyventinę (229–230 straipsniai) [20, p. 371].

Kodekso 213 straipsnyje teisiškai reglamentuoti sutuoktinių asmeniniai santykiai: „Vyras privalo globoti savo žmoną, žmona – klausyti vyro.“ Žmona buvo įpareigota gyventi drauge su vyru ir sekti paskui jį visur, kur jis nuspręs būti (214 str.). Žmona, net ir turėdama atskirą nuosavybę, vyrui nedalyvaujant arba neturėdama raštiško jo sutikimo, negalėjo savo turto perleisti ar įgyti, išskyrus testamentą surašymą (226, straipsnis). Vyrui tokio sutikimo neduodant, žmona galėjo kreiptis į teismą (219 str.) [20, p. 372].

Antroje knygoje „Apie turtus ir įvairias nuosavybės atmainas“ (4 titulai, 194 straipsniai) reguliuojami daiktiniai santykiai (nuosavybės teisė, uzufrukta, naudojimosi teisė, servitutai). Turtas skirstomas į kilnojamąjį ir nekilnojamąjį (516 str.) [31, p. 225]; 544 straipsnyje nuosavybė apibūdinama šiais žodžiais: „Nuosavybė yra teisė naudotis ir disponuoti daiktais labiausiai absoliučiu būdu“ [31, p. 246]. „Naudojimasis“ – teisė gauti daikto teikiamą naudą; 545 straipsnyje paskelbta, kad niekas negali būti verčiamas užleisti savo nuosavybę, jei tik tai nedaroma visuomenės naudai ir už teisingą ir išankstinį atlyginimą [31, p. 241]. Šia nuostata įtvirtinamas nuosavybės neliečiamumo, šventumo principas. Kodekso 546 straipsnyje

reglamentuojamas nuosavybės teisės turinys: nuosavybė savininkui suteikė teisę „į visa, ką tas daiktas gamina, ir į tai, kas su tuo daiktu natūraliai arba dirbtinai jungiasi, sudarydamas jo priklausinį“ [31, p. 242].

Iš nuosavybės teisės objektų Kodekse ypač išskirtas nekilnojamasis turtas. 552 straipsnyje, kuriame buvo reglamentuojami žemės nuosavybės klausimai, žemės savininkui pripažinta teisė ne tik į patį sklypą, miškus, vandenį ir kt., bet ir į tai, kas yra po žeme ir virš žemės [31, p. 243–244]. Nekilnojamuoju turtu laikomi ir visi kiti kilnojamieji daiktai, kurie yra nedalomai sujungti su ūkiu; taip pat gyvuliai, palikti nuomininkui žemei dirbti. Nekilnojamasis turtas yra ir sėkla, duota nuomininkui ar pusininkui. Visiškos nuosavybės teisės turėtojui priklauso visi vaisiai, pajamos, pelnas (518–525 str.) [31, p. 225]. Savininko nuosavybės teisė galėjo būti suvaržyta įstatymu ar sutartimi. Kodeksas tokius suvaržymus vadina valdymo-naudojimo teise ir servituto teise. Valdymo-naudojimo teisė – tai valdymas iki gyvos galvos. Ši teisė suteikiama tik asmeniui ir veikia tol, kol jos turėtojas (savininkas) gyvas. Šios teisės turėtojui mirus, jo įpėdiniai minėtos teisės nepaveldi [6, p. 15]. Kodekse taip pat reglamentuojami ir naudojimo teisės klausimai (be valdymo). Tai teisė maitintis iš tam tikro turto, teisė gyventi namuose. Tokių teisių perleisti ar išnuomoti neleidžiama; tas, kam suteikta tokia teisė, gali naudotis ja tik patys ir šeima (758–636 str.) [31, p. 255–272].

Kodekse nemažai dėmesio skirta servitutams, kurie dar vadinami „kaimynystės teise“, reglamentuoti. Servituto teisė atsiranda iš vietos padėties, įstatymo ir sutarties. Servitutai nustatomi ūkio, o ne asmenų naudai. Šia teise vienas ūkiui, turinčiam servitutą, suteikiama galimybė svetimame, dažniausiai gretimame ūkyje ganyti ar girdyti gyvulius, turėti kelią praeiti ir t. t. [6, p. 16]. Pavyzdžiui, 640 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad žemiau esantys žemės sklypai privalo priimti vandenį, nutekantį nuo aukščiau esančiųjų, natūraliai, be žmogaus rankų pagalbos; žemiau esančio sklypo savininkas savo ruožtu negali statyti užtvankų, trukdančių tokiam nutekėjimui [31, p. 274]; pastato savininkas įpareigotas „stogą įrengti taip, kad lietaus vandenys nutekėtų ant jo paties sklypo arba bendro naudojimo kelio; jis negali jo nukreipti į kaimyno sklypą“ (681 str.) [31, p. 288]; žemės savininkui neleidžiama kasti duobės ar šulinio arčiau nei tam tikru atstumu nuo svetimos nuosavybės (674 str.) [31, p. 285]; uždrausta įrengti langus sienoje, pastatytoje ant dviejų sklypų ribos (675 str.) [31, p. 286] ir kt.

Kodekse reglamentuojama dar viena servitutų rūšis – tai servitutai, nustatyti šalių susitarimu. Tokie servitutai būna dėl trobesių ir dėl žemės. Visi sutartiniai servitutai galėjo būti nustatyti tik raštu. Dalijant ūkį, kuriam suteiktas servitutas kitame ūkyje, servitutas priklausė visoms padalytoms ūkio dalims. Pavyzdžiui, turėdami praėjimo teisę visi turi vaikščioti vienu taku. Servituto teisė pasibaigdavo: 1) kai naudojimas tampa neįmanomas; 2) kai du ūkiai, turintys servitutą, pereina į vienas rankas; 3) jei servitutu nesinaudojama daugiau kaip 30 metų (637–706 str.) [31, p. 372–303].

Visos kitos Kodekso normos, kurių dvigubai daugiau nei pirmose dviejose knygosose, yra susistemintos trečiojoje knygoje „Apie įvairius nuosavybės įgijimo būdus“, kurią sudaro 20 titulų, 1570 straipsnių. Knygoje reglamentuojami prievoliniai

santykiai, sutarčių rūšys, paveldėjimo teisė. Knyga prasideda paveldėjimo teisės ir glaudžiai su ja susijusios dovanojimo teisės normomis. Toliau bendrąja forma reglamentuojamos sutartys (veiksnumas, sutarčių formos ir kt.) ir nesutartinės prievolės (nepagrįstas praturtėjimas ir deliktai). Šioje knygoje reguliuojami sutuoktinių turiniai santykiai. Čia taip pat dėmesys skiriamas ir teisiniam tam tikrų rūšių sutarčių – pirkimo–pardavimo, nuomos, mainų, laidavimo, rangos, samdos, prekybos bendrovių, paskolos, pasaugos, pavedimo teisiniam reglamentavimui. Knyga baigiama normomis, skirtomis prievolių užtikrinimui ir ieškininei senačiai.

Kodekse daug dėmesio skiriama paveldėjimo teisiniam reglamentavimui. Kodekse įtvirtintas paveldėjimo vienovės principas: paveldėjimo teisė vienodai galioja visokiam turtui, nepaisant jo pobūdžio ir kilmės. Kartu buvo panaikinta išskirtinė gimininio turto paveldėjimo tvarka, taip pat pirmagimystės teisė ir įpėdiniais tenkančių dalių lygybė. Kodekse neišskirtas kilnojamojo ir nekilnojamojo turto paveldėjimo klausimas. Palikimas atsirasdavo turto savininkui mirus natūralia arba civiline mirtimi. Palikimas tekdavo vaikams ir žemutinės mirusiojo linijos giminaičiams, jo aukštutinės ir šoninės linijos giminaičiams. Giminytės artumas buvo nustatomas pagal giminių skaičių ir kiekvienas gimimas buvo vadinamas laipsniu, o keletas laipsnių sudarė liniją. Tiesiogine linija laikyti laipsniai tarp asmenų, kurių vieni kilę iš kitų. Šonine linija – laipsniai tarp asmenų, kurie nekilę vieni iš kitų, bet kilę iš bendro giminės pradininko (731–738 str.) [31, p. 311–312]. Paveldėti buvo šaukiami iš eilės tiesioginiai žemutinės linijos giminaičiai (vaikai, vaikaičiai), kurių buvimas teisę paveldėti atima iš visų kitų (740 str.) [31, p. 313]. Jų nesant, paveldėti buvo šaukiami artimiausi šoninės linijos giminaičiai (broliai, seserys), kurie paveldėjimą dalijosi su tėvais ir šitaip iki 12-ojo laipsnio. Esant artimesnio laipsnio giminaičiams, tolimesnieji į paveldėjimą pretenduoti negalėjo (718-719 str.) [31, p. 305]. Nesant vienos linijos giminaičių, turinčių teisę paveldėti, palikimą gaudavo kitos linijos giminaičiai (755 str.) [31, p. 319]. Nesantuokiniai vaikai turto paveldėtojais buvo nepripažįstami. Pagal įstatymą jie turėjo teisę į mirusių tėvų turtą, tik jei įstatymo numatyta tvarka buvo pripažinti savais, bet neturėjo jokios teisės į savo tėvų giminaičių turtą (755 str.) [31, p. 317].

Kodekse paveldėjimas pagal testamentą tvarkytas vadovaujantis tomis pačiomis normomis, kaip ir dovanojimas. Testamentu laikytas aktas, kuriuo testatorius pareiškia, kam palieka savo turtą ar jo dalį po savo mirties ir gali jį panaikinti (895 str.) [31, p. 375]. Substitucija (kito įpėdinio paskyrimas) buvo neleidžiama. Substitucija nebuvo galima, kai buvo šaukiamas paveldėti trečiasis asmuo, jeigu testamentinis įpėdinis nepriimtų palikimo. Galiojo testatoriaus patvarkymas, kai testamentu teisė naudotis turtu suteikiama vienam asmeniui, o nuosavybės teisė – kitam (893–896 str.) [31, p. 376–377].

Kodekso 1101 straipsnyje „sutartis“ apibrėžiama kaip susitarimas, kuriuo asmuo arba asmenys įsipareigoja kitam asmeniui arba kitiems asmenims ką nors duoti, ką nors padaryti arba ko nors nedaryti [31, p. 440]. Kodeksas taip pat tiesiogiai ar netiesiogiai suformulavo pagrindinius sutarčių teisės principus: 1) susitariančių šalių lygybės principą, pagal kurį nustatoma, jog visų susitariančių šalių (kontrahentų)

teisės, sudarant sutartį, yra lygios, taip pat pagal kurį nustatoma, kad tikro sutikimo nėra, jei jis duotas per klaidą arba buvo išgautas prievarta ar apgaule (1108, 1109, 1128 straipsniai) [31, p. 442, 447]; 2) sutarčių laisvės principą, įtvirtinantį nuostatą, kad kontrahentai turi teisę laisvai savo nuožiūra nustatyti bet kokią sutarties turinį (1126 straipsnis) [31, p. 447]; 3) besąlygiškos sutarties privalomumo principą (sudaryta sutartis turi būti laiku ir realiai įvykdyta). Šis principas Kodekse suformuluotas 1134 straipsnyje: „Teisėtai sudarytas susitarimas tiems, kurie jį sudarė, reiškia įstatymą“ [31, p. 450]. Vienintelis atvejis, kai leidžiama nutraukti sutartį, yra abipusis šalių susitarimas. Kodeksas prievolių, atsirandančių ne iš sutarčių, kilimo priežastimi laiko žalos padarymą, o reglamentuodamas prievoles, kylančias iš deliktų, remiasi kaltės, kaip civilinės atsakomybės pagrindo, principu [20, p. 370].

Nors sutuoktinių turtinių santykių pobūdis (bendra ar atskira nuosavybė) priklausė nuo specialaus susitarimo, sudaryto prieš santuokos aktą be teisės vėliau keisti jos sąlygas (1387, 1391, 1395 straipsniai) [31, p. 562], bet žmona, net ir turėdama atskirą nuosavybę, vyrui nedalyvaujant arba neturėdama raštiško jo sutikimo, negalėjo savo turtą perleisti ar įgyti, išskyrus testamentu surašymą (226, 1756 str.) [31, p. 628]. Priešvedybinėmis sutartimis Kodeksas reguliavo besituokiančiųjų būsimus turtinius santykius. Priešvedybinė sutartis turėjo būti surašoma prieš sutuoktuves (1081–1084 str.) [31, p. 434].

Prancūzija priklauso valstybėms, kuriose nuo civilinės teisės yra atskirta prekybos teisė. Greta Napoleono kodekso šioje šalyje 1808 m. sausio mėn. 1 d. įsigaliojo Prekybos kodeksas (*Code de commerce*) [16, p. 110; 23, p. 60], kuriame naujos tebuvo bankroto procedūras reglamentuojančios nuostatos. Kodekse buvo akivaizdžių spragų: nes pirkimo–pardavimo sutartims reglamentuoti tebuvo skirtas vienas straipsnis, teisėjams, nagrinėjantiems ginčus, teko vadovautis bendrosiomis pirkimą–pardavimą reglamentuojančiomis Napoleono kodekso nuostatomis. Skirtingai nuo Napoleono kodekso, į Prekybos kodeksą buvo įtrauktos ir procesinės normos. Prekybos kodeksas buvo išleistas kaip Napoleono kodekso papildymas, todėl prekybos sandoriams taip pat turėjo būti taikomos bendrosios Napoleono kodekso nuostatos (dėl nuosavybės, sutarčių ir kt.).

Napoleono kodeksas turėjo didelę reikšmę Prancūzijos teisės raidai. Šiuolaikinės Prancūzijos teisinės sistemos pagrindą sudaro 5 svarbiausi Napoleono epochos kodeksai: Civilinis, Baudžiamasis, Prekybos, Civilinio ir Baudžiamojo proceso kodeksai. Plėtojantis visuomeniniams santykiams, kodeksai buvo gerokai novelizuoti: gausiai pataisyti, papildyti ir perdirbti – įstatymų leidėjas jų turinį pritaikė prie tikrovės. XIX a. antrojoje pusėje – XXI a. išryškėjo Napoleono kodekso spragos (teisės normų dviprasmybės ir neišbaigtumas), paaiškėjo, kad kai kurios teisės normos nebeatitinka pasikeitusių gyvenimo realijų. Pavyzdžiui, Kodekso 1119 straipsnyje [31, p. 444] draudžiama sutarties šalims sutartyje numatyti, kad sutartis sukurs tam tikrų teisių ar pareigų trečiajam asmeniui, t. y. draudžiama sudaryti sutartis trečiojo asmens naudai. Tačiau, plėtojantis draudimo verslui, ypač gyvybės draudimui, ši norma ėmė nebeatitikti realiai susiklosčiusių visuomeninių santykių. Gyvybės draudimo, pavyzdžiui, draudimo nuo nelaimingų atsitikimų, sutartyse

tiesiog buvo būtina numatyti trečiąjį asmenį, kuriam turi būti išmokamas draudimo atlyginimas mirus draudėjui. Tai privertė Prancūzijos teismus aiškinti šią Kodekso normą grindžiant jos netaikymą gyvybės draudimo sutartims [21, p. 144]. Kodekso autoriai nieko nežinojo apie tokius ginčus, kaip nelaimingi atsitikimai pramonėje, transporte, vaizdinių fotografijų reprodukuojimas, masinių leidinių tiražų leidyba ir t. t. Todėl, atsižvelgdamas į šiuolaikinio gyvenimo sąlygas, įstatymų leidėjas koregavo Kodeksą, darydamas pataisas jo tekste ir priimdamas jį papildančius įstatymus [4, p. 50]. Ne tik įstatymų leidėjas, bet ir teismų praktika Kodekso normas pritaikė prie modernių reikalavimų, nuolat aiškindama jas plėtojo, pildė ir ribojo jų taikymą, toliau tobulino senas ir kūrė naujas teises idėjas. Prancūzijoje šeimos teisė yra sudėtinė asmenų teisės dalis. Kodekso pataisų daugiausia buvo daroma šeimos teisės srityje: liberalizuota ištuoka, sulyginta moters padėtis priimant sprendimus šeimoje ir nuosavybės teisių srityje, suvienodintas vaikų, gimusių neteisėtoje santuokoje, statusas su teisėtoje santuokoje gimusiais vaikais [12, p. 107].

Taigi Prancūzų inspiruota civilinė teisė ir teisės teorija tebedaro įtaką Vakarų Afrikoje, o kartu su islamo teise – ir daugelyje Šiaurės Afrikos valstybių, taip pat Artimųjų bei Vidurio Rytų šalyse. Napoleono kodekso ilgaamžiškumas įrodė jo pagrindinių idėjų gyvybingumą.

Prancūzijos civilinio kodekso galiojimas Lietuvoje

Napoleono kodeksas padarė didelę įtaką ne tik civilinių teisinių santykių reguliavimui, bet ir teisės teorijai bei doktrinai. XIX a. vyko plati Kodekso recepcija įvairiose šalyse ir regionuose. Kodeksas paplito taip plačiai, kad tai buvo mėginama lyginti su romėnų teisės recepcija. Kodeksas paveikė beveik visas XIX a. civilinės teisės kodifikacijas Europoje, jį perėmė daugelis Lotynų Amerikos šalių. Dėl Napoleono užkariavimų jau 1804 m. Kodeksas buvo įvestas Belgijoje ir Pjemonte, paskui – Bavarijoje, Vestfalijoje, Olandijoje. Kodekso modeliu sekė Liuksemburgo, Monako, Ispanijos, Portugalijos, Italijos, Rumunijos, Graikijos, Šveicarijos, Egipto, Pietų Amerikos (išskyrus Braziliją ir Peru), JAV Luizianos, prancūziškai kalbančios Kanados Kvebeko provincijos, taip pat šalių, kadaise buvusių Prancūzijos kolonijomis Afrikoje, civiliniai kodeksai [4, p. 42–44; 16, p. 136–141; 23, p. 41–42; 32, p. 52, 78–79; 35, p. 97–111].

Iki 1795 m. egzistavusią jungtinę Lietuvos ir Lenkijos valstybę (Abiejų Tautų Respubliką) sudarė du politiniai vienetai: Lenkija (karalystė) ir Lietuva (didžioji kunigaikštystė). Per trečiąjį padalijimą Lietuvos didžioji kunigaikštystė (toliau – LDK) kaip valstybė buvo panaikinta, ją kartu su Lenkija pasidalijo trys kaimynės – Rusija, Prūsija ir Austrija. LDK teritorija atiteko dviem valstybėms: didžiąją jos dalį – dešiniąją Nemuno pusę užgrobė Rusija, o Suvalkiją (Sūduvą) – kairiąją Nemuno pusę, vadinamąją Užnemunę, užėmė Prūsija. Dėl šios priežasties abi Lietuvos teritorijos dalys ir jų gyventojai patyrė skirtingų ekonominių ir politinių pertvarkymų. Tolesnė teisės raida abiejose šiose teritorijose taip pat pasuko skirtingu keliu. Lietuvos dalyje, kurią užgrobė Prūsija ir kuri kartu su tuo pat metu jos užvaldytomis gretimomis lenkų žemėmis buvo pavadinta Naujaisiais Rytų Prūsais, vietinės teisės

galiojimas buvo nutrauktas ir įsigalėjo svetima prūsų teisė. Prūsų karaliaus Frydricho Vilhelmo II 1797 m. balandžio 30 d. įsaku senųjų LDK įstatymų galiojimas, palikus nedideles išimtis, buvo panaikintas ir nuo 1797 m. rugsėjo 1 d. įvesti Prūsijos įstatymai [15, p. 72-76].

XIX a. pradžioje vyraujanti Europoje tapo Prancūzija, ypač Napoleono Bonaparto valdymo metais. 1806–1807 m. kare Napoleonui Frydlando mūšyje sutriuškinus Prūsiją, prancūzų armija užėmė Šiaurės Prūsiją iki Nemuno. Tada prancūzai užėmė ir Užnemunę. Iš Prūsijai priklausiusių žemių liko neužimtas tik kitapus (dešinėje) Nemuno esantis Klaipėdos kraštas. 1807 m. birželio 25 d. prie Tilžės, Nemuno upėje, įvyko dviejų imperatorių – Napoleono ir Rusijos caro Aleksandro I susitikimas, o liepos 7 d. Tilžėje tarp Napoleono ir Aleksandro I buvo sudaryta taikos ir sąjungos sutartis. Laikantis Tilžės sutarties, nebuvo galima visai nespřesti Lenkijos ir Lietuvos klausimo. Tilžės taikos sutartimi Prūsija neteko lenkų ir lietuvių žemių, įgytų per II ir III jų valstybės padalijimą. Iš šių žemių sudaryta nauja valstybė – Varšuvos kunigaikštystė (Księstwo Warszawskie, Duché de Varsovie). Į ją įėjo ir Prūsijai priklausiusi Užnemunė [8, p. 23–25; 9, p. 24–27; 10, p. 27–28]. Naujoji nedidelė lenkų (galima sakyti, kad ir lietuvių) valstybė neturėjo Lenkijos pavadinimo, vadinosi jos sostinės vardu. Tuo Napoleonas norėjo parodyti naujam sąjungininkui – Rusijos carui, kad jis nesiekiąs atkurti Lenkijos karalystės. Varšuvos kunigaikštystė apėmė apie 103 tūkstančius kvadratinų kilometrų ir turėjo 2,5 mln. gyventojų. Užnemunėje gyveno apie 230 tūkstančių žmonių [10, p. 32–33].

Naujoji valstybė politikos ir karo klausimais buvo glaudžiai susieta su Prancūzija. Varšuvos kunigaikštystės gyvenimas buvo tvarkomas pagal Konstituciją, kurią Napoleonas, grįždamas iš Tilžės į Paryžių, 1807 m. liepos 22 d. išleido Drezdene. Kunigaikštystėje Napoleonas sumodernino ir centralizavo valdžios aparatą ir kariuomenę, naikino luominę nelygybę ir teikė laisvę valstiečiams. Napoleono paskelbtos kunigaikštystės Konstitucijos 4-ajame straipsnyje buvo skelbiama: „Panaikinama vergija, visi piliečiai yra lygūs prieš įstatymą“, t. y. buvo panaikinta baudžiava, įvardijus ją vergija, suteikta asmeninė laisvė valstiečiams ir paskelbta teisinė visų gyventojų lygybė [8, p. 39–43; 9, p. 32–35; 10, p. 35; 13, p. 5-7; 25, p. 4–9].

Prancūzai, įžengę į prūsų valdomas Lietuvos ir Lenkijos žemes, panaikino čia Prūsijos teisės galiojimą. 1807 liepos 22 d. imperatorius Napoleonas paskelbė apie 1804 m. Prancūzijos civilinio kodekso įvedimą nuo 1808 m. gegužės 1 d. Be to, be imperatoriaus išankstinio sutikimo buvo uždrausta daryti bet kokius Kodekso pakeitimus. Nuo šio laiko visi čia galioję ankstesni įstatymai neteko galios, išskyrus tuos atvejus, kuriais Napoleono kodeksas sankcionavo rėmimąsi vietos papročiais ar aktais arba dėl kai kurių konkrečių atsitikimų, įvykusių iki 1808 m. gegužės 1 d., t. y. prieš Kodekso įsigaliojimą [2, p. 352; 10, p. 37; 13, p. 9; 25, p. 10–14]. Nuo 1809 m. gegužės 1 d. Varšuvos kunigaikštystėje taip pat įvestas Prancūzijos 1808 metų Prekybos kodeksas.

Sutriuškinus Napoleoną ir sąjungininkų kariuomenei įžengus į Paryžių (1814 m. kovo 31 d.), Napoleono imperijai likviduoti buvo sušauktas Vienos kongresas (1814–

1815m.). Lenkijos, konkrečiau, Varšuvos kunigaikštystės, likimo klausimas sukėlė labai didelių nesutarimų tarp Napoleono nugalėtojų. Rusija, Prūsija ir Austrija vadovavosi teritorinės ekspansijos siekiu. Tačiau visiškai nespręsti to klausimo jie negalėjo. Įkūrus Varšuvos kunigaikštystę, Lenkijos ir Lietuvos bajorams aktyviai kovojant dėl savo tėvynės laisvės, Napoleono nugalėtojus vertė Vienoje įkurti naują lenkų ir lietuvių valstybinio gyvenimo pakaitalą. Savo baigiamuoju generaliniu aktu 1815 m. birželio 9 d. Vienos kongresas iš Napoleono suformuotos Varšuvos kunigaikštystės didžiosios dalies žemių, atitekusių Rusijai (tik Poznanės sritis buvo priskirta Prūsijai, o Galicijos dalis atiteko Austrijai), įkūrė Lenkijos karalystę, kurios karaliumi buvo caras. Lenkijos karalystė užėmė 128 tūkstančius kvadratinį kilometrų, joje gyveno 3,3 mln. žmonių. Karalystė turėjo savo Konstituciją, kurią caras Aleksandras I, atvykęs į Varšuvą, 1815 m. lapkričio 27 d. (15) d. patvirtino. Į Rusijos imperijai priskirtą Lenkijos karalystę įėjo ir Užnemunė [10, p. 106; 14, p. 17; 25, p. 19–21]. Užnemunė, patekusi į Lenkijos karalystę, priklausė Augustavo vaivadijai, o nuo 1837 m. – gubernijai, 1867–1915 m. įėjo į Suvalkų guberniją, todėl vis plačiau buvo vadinama Suvalkija [10, p. 110].

Reformų, kurias Napoleono kariai atnešė į lenkų ir lietuvių žemes, jau neįmanoma buvo atšaukti. Caras Aleksandras I turėjo prisiderinti prie buržuazijos plėtotės tendencijų visoje Europoje ir sutikti su Lenkijos karalystėje įvykusiais socialiniais pokyčiais. Tad ir Lietuvos Užnemunėje toliau galiojo Napoleono kodeksas (su pakeitimais ir papildymais iki 1940 m.) ir modernus Grigaliaus kalendorius. Pastarasis XIX a. „lenkė“ Julijaus kalendorių 12 dienų, o nuo 1900 m. – jau 13 dienų. Valstiečiams buvo palikta suteikta asmens laisvė, vartojamieji pinigai – zlotai, vyrai tarnavo Lenkijos karalystės kariuomenėje. Lietuvos Užnemunės gyvenimas skyrėsi nuo kitų lietuvių žemių gyvenimo [30, p. 49].

Sukūrus Lenkijos karalystę, Napoleono ir Prekybos kodeksų galiojimas nebuvo nutrauktas. Tačiau Varšuvos kunigaikštystėje Napoleono kodeksas buvo susidūręs su visai kita nei Prancūzijoje aplinka, jo taikymas buvo apsunkintas vietinių sąlygų ir tautos papročių. Lenkijos karalystėje buvo pasinaudota atsiradusiomis galimybėmis pakoreguoti Napoleono kodekso normas. Vienas iš labiausiai kliūvančių dalykų buvo Kodekso nustatyta privaloma pasaulietinė santuokos forma ir ištuokos galimybė. Civilinės būklės aktų registravimą, trūkstant valdininkų, valdžia buvo pavedusi katalikų kunigams, kurie nenorėjo tapti valdininkais toje srityje, kurie, iki Kodeksą įvedant, veikė Bažnyčios vardu.

1818 m. susirinkus pirmajam Lenkijos karalystės Seimui buvo pasiūlyti Napoleono kodekso nuostatų, reglamentavusių santuoką, pakeitimų ir hipotekos knygų ir įkeitimo teisės įstatymų projektai. Rusijos imperatorius patvirtino tik antrąjį, pavadintą Nekilnojamojo turto nuosavybės teisių įtvirtinimo, privilegijų ir hipotekų įstatymu. 1825 m. buvo patvirtintas Privilegijų ir hipotekų įstatymas. 1825 m. birželio mėn. buvo priimta Lenkijos karalystės civilinio kodekso pirmoji knyga, pakeitusi Napoleono kodekso Įvadinį titulą ir pirmąją knygą. Knyga reglamentavo naudojimąsi civilinėmis teisėmis ir jų netekimą, civilinės būklės aktus, gyvenamąją vietą, nežinia kur buvimą, santuokos sudarymą, ištuoką, tėvų ir vaikų santykius, įvaikinimą ir

savanorišką globą, nepilnametystę ir nepilnamečių globą, emancipaciją, pilnametystę, negebėjimą atlikti civilinius veiksmus. Lenkijos karalystės civilinis kodeksas nutolo nuo kai kurių Napoleono kodekso principų, civilinės būklės aktų, o santuokos ir ištuokos teisinis reguliavimas tapo grindžiamas tikybos reikalavimais, taip pat buvo gražintas bažnytinės santuokos privalomumas. Dėl santuokos kilusių bylų sprendimas buvo pavestas pasaulietiniams teismams, o tai kėlė katalikų dvasininkijos nepasitenkinimą. 1836 m. kovo mėn. įvedus Santuokos įstatymą, konfliktinė padėtis buvo likviduota. Visi su krikščionių santuoka susiję reikalai buvo pavesti tik bažnyčiai [14, p. 21–24; 16, p. 159–162, 164–186; 24, p. 414–450; 25, p. 23–60].

1836 m. Lenkijos karalystės Santuokos įstatyme buvo viename teisės akte surinktos ir susistemintos kanonų teisės normos. Santuoka įstatyme vertinama jau ne kaip civilinis ar civilinis tikybinis, o išimtinai tikybinis aktas. Įstatyme taip pat reglamentuojami teisiniai santuokos padariniai, taip pat padariniai, atsirandantys dėl įstatymo pažeidimo, santuoką pripažinus niekine, sutuoktiniams išsituokus ar vieną jų atskyrus „nuo stalo ir guolio“ [19, p. 61]. 1825 m. Lenkijos karalystės civilinis kodeksas, 1836 m. Santuokos įstatymas bei 1818 m. ir 1825 m. hipotekų įstatymai padarė didelius Napoleono kodekso pakeitimus. Šie nauji įstatymai buvo išleisti ir galiojo skyriumi, nebuvo inkorporuoti į bendrą įstatymų sistemą. Po 1836 m. Lenkijos karalystės civilinėje teisėje žymesnių pokyčių nebeįvyko.

1918 m., atkūrus Lietuvos valstybingumą, buvo neatsisakyta anksčiau galiojusios teisės perimamumo ir tęstinumo, kuris teisiškai buvo įtvirtintas pačiuose pirmuose Lietuvos valstybės konstituciniuose aktuose. Valstybės valdžios nuostata perimti Lietuvos teritorijoje galiojusią užsienio valstybių teisę ir pagrindinės šios recepcijos sąlygos apibūdinamos jau 1918 m. lapkričio 2 d. Valstybės tarybos priimtų Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniu dėsniu 24-ajame straipsnyje, kuriame skelbiama „srityse, kuriose Lietuvos Valstybės nėra išleistų naujų įstatymų, laikinai palieka tie, kurie yra buvę prieš karą, kiek jie neprieštarauja Laikinosios Konstitucijos pamatiniams dėsniams“ [18, p. 7]. Šis nusistatymas pažodžiui pakartotas ir 1919 m. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniu dėsniu 28-ajame straipsnyje [18, p. 12]. Teismų dėmesį į būtinumą aiškinti recepuotą teisę atkreipė tuometinis Lietuvos teisingumo ministras P. Leonas. Jis rašė: „Mūsų valstybės politinės ir socialės gyvenimo sąlygos giliai ir plačiai atsimainė. Visur ir visuomet įstatymų leidimo darbas atsilieka nuo gyvenimo, pas mus gi dėl nepaprastų mūsų valstybės gyvenimo aplinkybių tasai darbas dar labiau negali patenkinti gyvenimo reikalavimų <...>“.

Taigi patiems teismo darbininkams reikia svarstyti ir spręsti, ar veikęs prieš karą įstatymas tebeveikia ir dabar. Sprendžiant šį klausimą, reikia laikytis to dėsniu, kad tol, kol įstatymas nepanaikintas, tai jis veikia, tik jei jo turinys aiškiai priešingas mūsų konstitucijos nustatyta demokratiškai tvarkai“ [1]. Taip buvo sukurtas teisinis pagrindas panaudoti užsienio valstybių teisę ir kaip to rezultatą – laikinai vienu metu funkcionuoti nacionalinei ir svetimai teisei Lietuvos valstybėje. Konstitucinė nuostata išsaugoti laikinai prieš karą galiojusius įstatymus tik tose srityse, kuriose nėra Lietuvos valstybės išleistų įstatymų, taip pat rodo, kad įstatymų leidėjas pasiliko

galimybę, novelizuodamas senąją prieškarinę teisę, mažinti receptuotų teisės šaltinių įvairovę, netgi jos atsisakyti.

Prancūzijos civilinis kodeksas kaip galiojantis civilinės teisės šaltinis Lietuvos Užnemunėje išliko iki 1940 m. pabaigos. Lenkiškojoje buvusios Lenkijos karalystės teritorijoje jis galiojo iki 1946 m. pabaigos. Iš tikrųjų Kodekso veikiančios tebuvo antroji ir trečioji knygos, reguliavusios turtinius santykius (nuosavybę, įpėdinystę, sutartis ir kt.). Pagal buvusios Lenkijos karalystės veikiančius įstatymus iš veikusių Lietuvos teismų svarbiausias buvo Marijampolės apygardos teismas, įsteigtas Lietuvai, tekusiai buvusios Suvalkų gubernijos daliai, ir iki 1921 m., kai apygardų teismus imta sudarinėti apskričių grupėms, vadintas Suvalkų apygardos teismu [19, p. 63]. Lietuvos valstybėje galiojusi partikuliarinė teisė neišvengiamai sukėlė sunkiai sprendžiamų kolizijų, kurių vienoks ar kitoks likimas priklausė nuo ne mažiau painių teisės aktų galiojimo laiko atžvilgiu, asmenims, taip pat teritorijoje. Galioję vietos įstatymai buvo privalomi visiems tam tikroje srityje esantiems asmenims; asmenų civilinę būklę ir teisumą reglamentuojantys įstatymai buvo skirti tik jų galiojimo teritorijoje gimusiems, t. y. vietinės kilmės gyventojams, kur jie faktiškai begyventų. Gyvenamąją vietą pakeitusiems dėl santuokos turėjo būti taikoma nuolatinės gyvenamosios vietos teisė. Veikiant įstatymams problema dažniausiai kildavo susidūrus su nekilnojamuoju turtu. Nekilnojamas turtas, kam jis priklausytų, turėjo būti valdomas ir naudojamas vadovaujantis jo buvimo vietoje galiojusiais įstatymais. Sudarant juridinius aktus, buvo privalu laikytis formos, kuri nustatyta pagal akto sudarymo vietoje galiojančią teisę [19, p. 126–127].

1922 m. buvo priimtas Civilinių įstatymų pakeitimo ir papildymo įstatymas, panaikinęs Napoleono kodekso 818, 905, 934 ir 1029 straipsnius [7]. 1936 m. apribotas Napoleono kodekso 671 straipsnis, leidęs aukštaūgius medžius sodinti ypatingų taisyklių ar papročių nustatytu atstumu, o jų nesant – ne arčiau kaip 2 metrus nuo ribos tarp dviejų valdų. Buvo priimtas papildomas įstatymas, jog straipsnio reikalavimai netaikomi medžiams, pasodintiems prie kelio [17]. Taigi 1918–1939 m. „Vyriausybės žiniuose“ buvo paskelbti tik du įstatymai, įsakmiai naikinę receptuoto Napoleono kodekso normas [26, p. 106]. Minimas „įsakmus“ receptuotų teisės normų naikinimas rodė, kad neminima apie „savaimę“ nustojusius galios prieškarinius svetimus įstatymus, netekusius prasmės, kai nunyko jais reglamentuoti visuomeniniai santykiai, arba nepradėjusius galioti dėl įstatymų prieštaravimo Konstitucijai. Lietuvą okupavus ir aneksavus Sovietų Sąjungai, Lietuvos TSR aukščiausiosios tarybos prezidiumo įsaku iki tol veikusių įstatymų galiojimas be labai mažų išimčių nebeteko galios ir nuo 1940 m. gruodžio 1 d. įsigaliojo Rusijos federacijos įstatymai.

Išvados

1. Įsigilinus į 1804 m. Prancūzijos civilinio kodekso esmę, galima daryti išvadą, kad šis kodeksas sudaro ne tik Prancūzijos civilinės teisės branduolį, tačiau kartu yra didysis romanų teisės šeimos privatinės teisės kodifikavimo pavyzdys. Kodekse remiamasi Apšvietos laikotarpiu ir prigimtinė teise pagrįstu įsitikinimu, kad

susisteminta gausia teisine medžiaga planingai gali būti dedamas racionalus visuomeninio gyvenimo pagrindas.

2. Kodekso sistemos struktūra – asmenys, daiktai, prievolės - iš esmės atitinka Gajaus, taip pat Justinijano Institucijų struktūrą. Kodekso struktūra, teisės normų išdėstymas, glaustumas, kartu aiškumas ir prieinamumas liudija apie išskirtinį didaktinį kodekso rengėjų talentą.

3. Kodeksas paveikė beveik visas XIX a. civilinės teisės kodifikacijas Europoje, jį recepavo daugelis Lotynų Amerikos šalių. Prancūzų civilinė teisė tebedaro įtaką Vakarų Afrikoje, o kartu su islamo teise – ir daugelyje Šiaurės Afriko valstybių, taip pat Artimųjų ir Vidurio Rytų šalyse. Dėl Napoleono užkariavimų nuo 1808 m. Kodeksas buvo įvestas ir Pietų Lietuvoje (Užnemunėje, galiojo su pakeitimais ir papildymais iki 1940 m. pabaigos). 1918 – 1940 m. Lietuvos Užnemunėje iš tikrųjų veikiančios buvo kodekso antroji ir trečioji knygos, reguliavusios turtinius santykius.

Literatūra

1. Apygardų teismams, taikos teisėjams, teismo tardytojams, valstybės gynėjams ir notarams. Aplinkraštis 5. *Laikinosios Vyriausybės žinios*, 1919. Nr. 5–8.
2. Bardach, J., Leśnodorski, B., Pietrzak, M. *Historia państwa i prawa polskiego*. Warszawa: Państwowe wydawnictwo naukowe, 1977.
3. Bardach, J., Leśnodorski, B., Pietrzak, M. *Historia ustroju i prawa polskiego*. Warszawa: Wydawnictwa Naukowe Prawniczne, PWN 1998.
4. Berman, H. J. *Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999.
5. Birmontienė T., Buišienė O., Jarašiūnas E. ir kt. *Šiuolaikinė konstitucija: studijos apie užsienio šalių konstitucinį reguliavimą*. Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005.
6. Butkys Č. *Suvalkijos civiliniai įstatymai*. Kaunas, 1935.
7. Civilinių įstatymų pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1922.Nr. 85/732.
8. Dundulis B. *Napoléon et la Lituanie en 1812*. Paris: Alcan, 1940.
9. Dundulis B. *Lietuva Napoleono agresijos metais (1807–1812)*. Vilnius: Mokslo, 1981.
10. Dundulis B. *Lietuva Europos politikoje 1795–1815 m.* Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
11. Gajaus institucijos. Knygos sudarytojai ir vertėjai iš lot. k. S. Vėlyvis ir M. Jonaitis. Vilnius: Registrų centras, 2012.
12. Glendon, M. A., Gordon, M. V., Osakwe, C. *Vakarų teisės tradicijos*. Vilnius: Pradai, 1993.
13. Grynwaser, H. *Kodeks Napoleona w Polsce.Cz. 1. Księstwo Warszawskie*. Warszawa, 1915.
14. Grynwaser, H. *Kodeks Napoleona w Polsce.Cz. 2. Królestwo Kongresowe*. Warszawa, 1918.

15. Janulaitis A. Užnemunė po Prūsais (1795–1807). *Istorinis teisės ir politikos tyrinėjimas*. Kaunas: Valstybės spaustuvė, 1928.
16. Janulaitis A. *Napoleono teisyas. Jo atsiradimas ir veikimas Prancūzijoje, išsiplėtimas svetur, o ypatingai Lietuvos Užnemunėje*. Kaunas: „Varpo“ bendrovės spaustuvė, 1930.
17. Kelių įstatymo pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1936. Nr. 559/3886.
18. Lietuvos valstybės konstitucijos. Sudaryt. ir įvado aut. K. Valančius. Fotografuot. leid. Vilnius: Mokslas, 1989.
19. Maksimaitis M. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais*. Monografija. Vilnius: Justitia, 2001.
20. Maksimaitis M. *Užsienio teisės istorija*. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2002.
21. Mikelėnienė D., Mikelėnas V. *Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai*. Vilnius: Justitia, 1999.
22. Nekrošius I., Nekrošius V., Vėlyvis S. *Romėnų teisė*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 1999.
23. Pachman, S. V. *Istorija kodifikacij graždanskago prava*. T. 1. Sankt Peterburg, 1876.
24. Pachman, S. V. *Istorija kodifikacij graždanskago prava*. T. 2. Sankt Peterburg, 1876.
25. Reinke, N. M. Očerki zakonodatelstva carstva Polskogo (1807–1881).
26. Robinzonas J. *Lietuvos įstatymai. Sistemiška visų paskelbtų ir galiojančių įstatymų, įsakymų, taisyklių ir instrukcijų apžvalga*. Kaunas: Spaudos fondas, 1940.
27. Sójka-Zielińska, K. Kodeks Napoleona. *Historia i współczesność*. Warszawa: Wydawnictwo Prawniczne „Lexis Nexis“, 2008.
28. Stavskij, B. I. *Graždanskije zakony gubernij carstva Polskogo (1807–1881)*. T. 1. Varšava, 1905.
29. Stavskij, B. I. *Graždanskije zakony gubernij carstva Polskogo (1807–1881)*. T. 2. Varšava, 1905.
30. Šenavičius A. *Lietuviškosios Užnemunės valdymo teisė (1795 – 1915 m.)*. Istorija. T. 54 Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2002.
31. Šenvic, F. *Graždanskije zakony carstva Polskogo*. Kaunas: Literatura. S.A.
32. Šenvic, F. *Kodeks Napoleona, ego charakter i pričiny rasprostraneniya*. S. Peterburg-Varšava: Knigoizdatelstvoje Tovariščestvo „Orosj“, 1912.
33. Vyriausiojo Tribunolo Suvalkijos įstatymų paaiškinimai (tezės). Surinko, sistemizavo ir spaudai paruošė L. Veržbavičius, G. Kiseniškis. Kaunas: „Literatūros“ knygnas, 1932.
34. Zoll, F. *Napoleon – ustawodawca*. Kraków, 1921.
35. Zweigert, K., Kotz, H. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: Eugrimas, 2001.

Antanas Šenavičius

France Civil (Napoleonic) Code and its Validity in Lithuania

Abstract

Civil (Napoleonic) Code, dated 1804, constitutes not only the core of the French Civil Law but is equally a great codification example of Roman Private Law. The Code came from the spirit the French Revolution. It radically eliminated feudal legal traditions and established the principles of Property Law, Freedom of Contract Law, Family Law, Law on Inheritance. The Code reflects the historical results of the development of law and creates the legal framework for the development of the modern Civil Law. European countries experienced the influence of the Code. The Code had an impact on almost all legal codifications of Civil Law in Europe. It was also accepted by many Latin American countries. Due to the conquests of Napoleon on 1808, the Code was introduced in southern Lithuania (the lands behind the Neman) and existed there by 1 December 1940.

Antanas Šenavičius – Kauno technologijos universiteto Socialinių, humanitarinių mokslų ir menų fakulteto Viešosios politikos ir administravimo instituto docentas, mokslų daktaras.

E. paštas: antanas.senavicius@ktu.lt

Antanas Šenavičius, Doctor, is an Associate Professor at Institute of Public Policy and Administration of the Faculty of Social Sciences, Arts and Humanities.

E-mail: antanas.senavicius@ktu.lt

Straipsnis įteiktas redakcijai 2014 m. birželio mėn.; recenzuotas; parengtas spaudai 2014 m. rugpjūčio mėn.